

kuvaavan kuin yleistävänkin lausahduksen: ”– polvistu, liikuta huuliasi rukouksessa ja tulet uskoon”. Mikä on sitten tuo Ehderin usko, joka tuosta ”korkeasta veisusta” on rakennettavissa tai aistittavissa. Se tuottaa kaksi keskenään ristiriitaista elementtiä kirjoittajan omaankuvaan miehenä. Ensinnäkin sen, että vainaja on jotenkin niin paljon parempi kuin jälkeen jäänyt, joka miehenä (harvennus S. H.) ei oikein silloin joskus tätä täysin tajunnut ja on siis jotenkin huonompi. Mutta toisaalta juuri hänessä on jotain, koska hän pitää tuosta hyvästä ihmisestä ja tuo hyvä ihminen on pitänyt

hänestä. Miehyys on vain ollut jonkinlainen jalkapuu, joka on estänyt osoittamasta niitä tai näitä pitämis- ja arvostamisriittejä aikanaan.

Tästä syystä Ehderkin on ehdollistunut selittämään suruaan ja kyyneleitään sen sijaan, että yksinkertaisesti ”vain” surisi ja kyynelehtisi. Selittely ikään kuin häpeää sitä, että ihminen tuntee niin kuin tuntee. Ja sehän ei ole muuta kuin syyllisyyttä. Mutta mistä? Nimeämättömästä syyllisyydestä, itsensä likaamisesta tai vähättelystä näyttää tulleen ainakin suomalaisen kirjallisuuden miehelle sekä raskas taakka että koti, jota hän

etanan tavoin kuljettaa mukanaan. Ja etenee yhtä hitaasti. Ongelmana on vain se, mihin suuntaan hän etenee. Kysyykö sitä kukaan? Edes mies itse? Kysymättäkin hän voisi näyttää sarvensa – tuli sitten puota tai sade.

SEPPO HELMINEN

TIMO SANDBERG
SUAISSANKARI
KARISTO 1993

KARL EHDER
ITKE, MIES, ITKE
OMAKUSTANNE 1993

KOHTI UUTTA VANKILEIRIEN SAARISTOA?

Ensin järkytys, joka seurasi Auschwitzia, Buchenwaldia ja Bergen-Belseniä. Eihän niin järjestelmällisen pahaa voinut olla, eihän, ja kaikkein vähiten eurooppalaisen kulttuurin keskiössä. Maassa, jossa Goethen ja Schillerin teokset ovat osa ihmisten kasvualustaa.

Sitten tuli GULAG ja karmea tieto siitä, että tämä meistä niin monen vapauden ja edistyksen työssijana pitämä yhteiskunta oli systemaattisesti vaientanut miljoonia omia kriitikoitaan.

Ja nyt viimein viesti siitä, että likvidointi olisi uudelleen lähestymässä – tosin sofistikoitummassa ja sivistyneemmäs-

sä muodossa. Että vankeinhoidolaitoksesta olisi kehkeytyneessä gulagien tapainen vankileirien saaristo.

Mauton pila? Ei ainakaan jos Nils Christien on uskomista. Hän esittää uusimmassa kirjassaan ”Kohti vankileirien saaristoa? Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa” yhtä vakuuttavia kuin vastenmielisiäkin todisteita siitä, että juuri näin on käymässä. Ja mikä pahinta: ei kaukaisten maiden despoottisissa diktatuureissa, vaan omassa läntisessä demokratiossamme USA edelläkävijänä.

MITEN PÄÄSTÄ EROON
YLIJÄÄMÄSTÄ

Kyllähän me jo ennestään tiesimme, että Christie, jolle äskettäin myönnettiin Kettil Bruun -palkinto, osaa provosoida. Harvat osaavat hänen laillaan yksinkertaisin esimerkein ja loistavaan tyyliin argumentoida tavalla, joka saa meidät näkemään jo tutuksi tulleessa alati uusia ja yllättäviä aspekteja. Ajatellaanpa vain hänen aikaisempia teoksiaan ”Piinan rajat” ja ”Hyvä vihollinen”.

Uudessa kirjassa Christien lähtökohtana on vankiluvun

kehitys. Miten on tulkittavissa selvästi lisääntyvä vankien määrä kaikissa länsimaissa? USA:ssa vankiluku jo ylittää viidensadan 100 000:ta asukasta kohti, mikä merkitsee kaksinkertaistumista kymmenen viime vuoden aikana. Eivätäkään mitkään merkit viittaa vähenemiseen, päinvastoin. Uusimpien tilastojen mukaan luku lienee noussut kuuteensataan.

Vertaa lukua eurooppalaiseen keskitasoon, joka pyörii 50:n ja 100:n välillä. Tosin luvut ovat täälläkin nousussa, jopa tunnetusti liberaaleissa maissa kuten Hollannissa.

Syy kehitykseen on Christien mielestä selvä: yhä voimakkaampi tarve tehdä vaaratomaksi kehityksen myötä tarpeettomaksi jäänyttä ylijäämäväestöä. Markkinatalouden leviäminen luo menestyvien ohella yhä useampia – ja edellä mainittuja potentiaalisesti uhkaavia – marginaaleissa eläviä. Silmäys historian takapeiliin osoittaa – ja tämä on kirjan suuria ansioita –, ettei tämä suinkaan ole uusi ongelma. Pikemmin päinvastoin.

Teollistumisen alkuaikoina oli kuitenkin mahdollista passittaa osa problemaattisesta ylijäämästä uusiin siirtomaihin. Toinen osa teljettiin uusiin melisairaaloihin. Jälkimmäistä prosessiahan Michel Foucault on tehnyt tunnetuksi erinomaisilla kuvauksillaan siitä, miten vanhat leprasairaalat valjastettiin uuteen tehtävään: pitämään (porvariston näkökulmasta) dramaattisesti lisääntyviä poikkeavien joukkioita kontrollin alaisena. ”Huippu saavutettiin”, Christie toteaa, ”kun yksi prosentti väestöstä oli suljettuna laitoksiin” (s. 84). Ja se on luku, joka

ei mainittavasti eroa siitä mustien miesten määrästä, joka tänä päivänä istuu USA:ssa telkien takana.

On tärkeätä, että Christie tällä tavalla pystyy piirtämään suuria linjoja ja osoittamaan historiallisia yhtäläisyyksiä, sillä täten saamme tarpeellisen etäisyyden siihen väitettyyn ”rationaaliseen” kontrollipolitiikkaan, jota tänä päivänä harastetaan. Ehkä onkin niin, että meidän tapamme käsitellä hankalaksi käyviä yhteiskuntaluokkia pohjautuu pitkään perinteeseen? Christien analyysi muistuttaa esim. paljon sitä rasismien juurien selvittelyä, jonka Sven Lindqvist (1992) tekee mainiossa kirjassaan ”Utrotta varenda jävel” (johon Christie myös viittaa).

JOKA NELJÄS NUORI MUSTA MIES

Amerikkalaiset luvut ovat todellakin hätkähdyttäviä: tänä päivänä puoli miljoonaa mustaa miestä istuu vankilassa, eli 3,4 % tai 3 400 100 000:sta miespuolisesta mustasta. (Lukua voi verrata neuvostoliittolaisiin gulageihin; maksiminsa nämä saavuttivat vuonna 1950, jolloin 1 420/100 000 asukasta kitui vankileireissä.)

Mutta ei siinä vielä kaikki: ehdonalaisessa vapaudessa tai muuten valvonnan alaisena on 7–8 prosenttia mustista miehistä. Mikäli vielä rajaamme mielenkiintomme riskiryhmään eli 20-vuotiaisiin miespuolisiin mustiin, osuus nousee peräti 25 prosenttiin. Ja mikäli keskitymme suurkaupunkien keskustassa eläviin nuoriin, luku on huikkea, sillä ”huomattavasti suurempi osa kuin neljännes miespuolisesta

mustasta väestöstä on jonkinlaisen rikosoikeudellisen valvonnan alaisena” (s. 131).

Mutta onko rikollisuus todellakin kasvanut näin räjähdysmäisesti? Vastaus tähän on Christien mukaan kielteinen. Päinvastoin monet tutkimukset osoittavat, että uhrien määrä on laskemassa, mikä viittaa siihen, että rikollisuuskin on vähenemään päin. Syy epäsuhtaan on siinä, että yhtäältä rikosten ja toisaalta vankien määrät ovat suureita, jotka vain vähäisessä määrin ovat toisiinsa sidottuja. Tai kuten Christie asian ilmaisee hänelle tyypillisen typistetyllä tavalla: ”Rikosta sinällään ei ole olemassa, se luodaan” (s. 18). Vankien määrä voi hyvinkin nousta, vaikka rikosten määrä laskee. Edellinen on kriminaalipoliitisten toimenpiteiden tulosta, jälkimmäinen taas voi pohjautua vallan toisenlaisiin motiiveihin.

Se, että herkästi kriminalisoimme toisten ihmisten käyttäytymistä, on nimittäin ensi sijassa seurausta sosiaalisesta etäisyydestä, joka on osa modernia yhteiskuntaa. Tämä erotuksena esimodernia yhteiskuntaa leimaavasta läheisten moraalisesta kontrollista. Tai Christien sanoin: ”Etäisyyden kasvaessa lisääntyy taipumus merkityksellistää tietyt teot rikoksiksi ja niiden tekijät rikollisiksi” (s. 18–19). Rikollisuus on ”sosiaalisesti konstruoitu”, kuten sosiologit asian ilmaisevat, ja mitä vähemmän tiedämme muista, meidän kannaltamme mahdollisesti uhkaavista ryhmistä, sitä suurempi on tarpeemme konstruoida uhkakuvia näiden kuvittelusta rikollisesta käyttäytymisestä.

Tässä, kuten Christien aikaisemmissa kirjoissa, on selviä

sivilisaatiokritiikin aineksia. Christie toteaa tosin johdannossa, ettei kirja ”ilmennä halua palata sellaiseen yhteiskuntaan, jossa ei ole ollenkaan virallista valvontaa” (s. 10). Samalla on ilmeistä, että hän erittäin huolestuneena seuraa sitä kontrollipolitiikan suurteollisuutta, joka kukoistaa ei-virallisten kontrollimekanismien lakattua toimimasta. Christie haluaa nimenomaan keskustella muodollisen kontrollin rajoista; mikä on sopiva määrä kärsimystä? Silloin kun yksi prosentti väestöstä istuu vankilassa? Tai viisi prosenttia, tai kymmenen? Tähän on Christien mukaan mahdollista vastata, sillä kysymys on kulttuurinen (s. 199).

SOSIAALINEN ROMU

Tulevaisuudennäkymät eivät mieltä ylennä. Ei riitä, että ”raaka-aineen” tarjonta eli potentiaalisesti teljettävien ihmisten määrä kasvaa kasvamistaan. Vankeinhoitolaitos on (ainakin USA:ssa) yksityistymässä, samalla kun tekniset kontrollin välineet tulevat yhä tehokkaammiksi (tästä Christie antaa useita esimerkkejä, joista monet saavat tukan nousemaan pystyyn). Tämän johdosta kontrollipolitiikasta on yhä enenevässä määrin tullut tuottavaa bisnestä, jolla on lähes rajoittamattomat kasvun mahdollisuudet.

Kun tähän vielä lisätään psykologinen turtuminen – se, että totumme (tai meidät totutetaan) siihen, että yhteiskunnassa aina on niitä, jotka ovat sekä hyödyttömiä että vaarallisia –, niin käsillä ovat kaikki uuden holokaustin ainekset, olkoonkin että hävitys hoide-

taan ”humaanilla” tavalla.

Pelkästään käyttämämme kieli on paljastava, sillä tapamme kuvata köyhyyttä ja syrjäytymistä on saamassa yhä vastenmielisempiä muotoja. Christie mainitsee esimerkkinä ilmaisun ”sosiaalinen saaste” (suomennoksessa käytetään tosin sanaa ”roskasakki”, joka mielestäni on huomattavasti lievempi kuin Christien käyttämä ”social fororening” [social junk]). Itse näin hiljattain sosiaalipoliittisessa julkaisussa seuraavanlaisia verbaalisen mielikuvituksen tuotteita: ”kuvotus köyhyyden esteettistä dimensiota kohtaan”, ”alas-” sekä ”ulospriorisoituja” sekä ”sosiaalinen romu” ja ”sosiaalinen terminaalahoito”. Jokainen voi varmasti omalta osaltaan täydentää tätä sosiaalisen ongelmajätteen käsitte-lyn uuskieltä.

Tätä taustaa vasten on myös tarkasteltava huumeita vastaan käytävää sotaa, sillä huumeet antavat oivallisen mahdollisuuden luoda ”hyvän vihollisen” (Christien aikaisemman kirjan ilmaisua käyttäakseni, vaikkei hän tässä, hieman yllättäen, sitä lainkaan käytä). Tilastot puhuvat karua kieltään: USA:n lisääntyvät vankiluvut ovat nimenomaan huumeuomioiden tulosta. Kasvu on jopa ollut sitä luokkaa, että viranomaiset ovat joutuneet muuttamaan virallisessa rikos-tilastossa käyttämiensä taulukoiden luokitusta!

Nils Christie kysyykin, emmekö itse asiassa näe tässä uuden kastijärjestelmän ääri-vojo, yhteiskuntaa, jossa pohjalla olevat ”kastittomat” eli kaikki ne, jotka käyttävät huumeita, joilla on HIV tai AIDS jne., ovat kaikkien muiden inhon ja pelon kohteita. Itse asi-

assa, hän toteaa, heidän asemansa on vieläkin heikompi kuin varsinaisten kastittomien, joilla sentään on yhteiskunnassa tunnustettu paikkansa. Huumeiden väärinkäyttäjillä on ainoastaan yksi funktio: toimia kontrolliteollisuuden raaka-aineena.

HOLOKAUSTIN NORMAALISUUS

Olemmeko todella niin groteskissa tilanteessa, että rinnastukset keskitysleireihin ja gulageihin ovat käyneet tarpeelliseksi? Christie haluaa kirjallaan, sosiologi Zygmunt Baumanin tavoin, saada meidät ymmärtämään, että syyt julmuuksiin itse asiassa löytyvät omasta ”normaaliudestamme”, eivät jostain ”epänormaalista”, riippumatta siitä, etsimmekö tämän syytä häiriytyneistä persoonallisuuksista (mikä vastaisi vulgaariselitystä) tai ”yhteiskunnasta” (mikä olisi sosiologisempi lähtökohta ja se, josta Christie sanoo itsekin aikaisemmin tarkastelleensa asiaa). Kaikenlaisten poikkeavuuksien systemaattinen kitkeminen keskuudestamme on olemassa potentiaalisena mahdollisuutena itse yhteiskuntamme rakenteessa ja pysyy taka-alalla ainoastaan ohuen humanistisen pintakerroksen ansiosta.

Eihän tämä mikään uusi ajatus ole. Vastaavaa väitti jo filosofi Simone Weil sodanaikaisessa kirjassaan ”Juurten kasvattaminen”, jossa hän varoitti Hitlerin perversoituneesta rationalismista. Totalitaariset tuhon ideologiat (kuten natsismi) eivät Weilin mielestä ole pelotavia niinkään irrationaalisuutensa ansiosta, vaan pikemmin niiden täysin moraalialla vailla

olevasta rationaalisuudestaan. Tämä nimittäin antaa, tieteseen ja tekniikkaan tukeutuen, kaikille sen ”rohkeuden”, joka Hitlerillä oli, eli rohkeuden toteuttaa kaikki se, mistä kukaan ei olisi voinut uneksiakaan.

TAI JOTAIN VIELÄ PAHEMPAA?

Nils Christie ei ole koskaan kaihtanut kovia sanoja ja iskeviä ilmaisuja – ei silloinkaan, kun ”vakavasti” työskentelevät tutkijat saavat helpon mahdollisuuden kuitata hänet olankohautuksella. Tässä hän temperamentiltaan muistuttaa yhtä esikuvaansa, Ivan Illichä, jolle hän on kirjansa omistanut.

Hän on kuitenkin hyvin tärkeällä asialla. Sillä sokea on se, joka ei näe, ettei yhteiskunnan yhtälöä nykyvauhdilla voida ratkaista. Suoranaiset tuhoamisleirit ovat Christien mielestä tuskin tarpeen. Riittää, kun pystymme säilömään koko ajan kasvamassa olevan tuottamattomien armeijan: ”Vankileiri onkin ehkä sopivampi nimitys sille, mitä kohti olemme kulkemassa kuin keskitysleiri” (s. 179).

Mikäli Christien lohdutonta tulevaisuuden skenaariota haluaisi täydentää, voisi todeta, että hän jossain määrin unohtaa muut vaimentamisen muodot. Eihän vaarallisia väestöryhmiä aina ole pakko kriminalisoida, pääseehän niistä muillakin tavoin eroon. Esimerkiksi seuraavanlaisilla toimenpiteillä.

Raain tapa on tietysti tarpeettomien suoranainen tappaminen, esimerkiksi eteläamerikkalaiseen malliin, jossa firaaabelityötä tekevät poliisit nitistävät suurkaupunkien katu-

poikia. Kauhistelemme luonnollisesti tämäntyyppistä kaupunkien ”kunnossapitoa” mutta unohtamme, että tämä tapahtuu näiden maiden hyväosaisten myötävaikutuksesta ja sitä aktiivisemmin, mitä suuremmaksi katulapsien määrää kasvaa. Yhteiskunta, joka tuottaa isännättömien koirien tavoin eläviä katulapsia, kehittää ennemmin tai myöhemmin myös tarpeen käsitellä heitä kuin – koiria.

Hienostuneempi tapa on huumata heidät. Tämä on luultavasti yksi (olkoonkin tiedostamaton) niistä vaikuttimista, jotka ovat saaneet huumeliberalismin etenemään kulovalkean tavoin Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Kun Nils Christie ja Kettil Bruun muutama vuosi sitten yhdessä argumentoivat varovaisen kannabiksen legalisoinnin puolesta – viitaten niin sanottuihin kontrollivaurioihin –, tämä tapahtui niin sanoakseni ”vasemmalta”. Tuskin he silloin aavistivat, että heidän argumenttejaan myöhemmin käytettäisiin ”oikealta” eli sellaisen ideologian pönkittämiseen, jonka mukaan on parasta antaa holtittomien vapaasti huumata itsensä hengiltä (vrt. kuvaukseni tulevaisuuden alkoholi- ja huumemonopolista nimeltä ”Alcocaine ltd.”, *Alkoholipolitiikka* 5/92). Päätymme siis yhteiskuntaan, joka erehdyttävästi muistuttaisi Aldous Huxleyn uljasta uutta maailmaa.

Hienovaraisin, ja samalla pelottavin, tapa on manipuloida pois koko ongelma lääketieteen avulla. Eettiset säännöt lääkäri- ja tutkijakunnan keskuudessa ovat tosin vielä suhteellisen ankarat, mutta tutkimuksen kehitys on niin valtaavan nopea, ettei löydy min-

käänlaisia takeita siitä, ettei näitä sääntöjä ruvettaisi tulevaisuudessa näpelöimään, kunhan poliittiset ja taloudelliset ”välttämättämyydet” siihen pakottavat.

Maa-ilmanlaajuisen HUGO-projektin tehtävänä on esimerkiksi koko ihmisen geeniperimän kartoittaminen lähimmän vuosikymmenen aikana. Monet tutkijat (ja epäilemättä vielä useammat tiedeyhteisön ulkopuolella olevat) haaveilevat löytävänsä ne geenit, jotka aiheuttavat esim. rikollisuutta, alkoholismia ja huumeiden väärinkäyttöä (viimeksi mainittu väitettiin äskettäin, taasen kerran, löydetyn) – olkoonkin, että tutkijat ovat kovasti eri mieltä siitä, voidaanko ylipäänsä tämäntyyppisiä taipumuksia geneettisesti paikantaa. Tärkeämpää olisi kuitenkin kysyä, onko se edes toivottavaa.

Sillä sinä päivänä, jolloin joku onnistuu löytämään erilaisten poikkeavien käyttäytymisten geneettiset aiheuttajat, sinä päivänä ruvetaan taatusti myös soveltamaan saatuja tietoja käytäntöön. Ja kaikki tämä tavalla, joka saisi jonkun Mengelen vaikuttamaan täydelliseltä amatööriltä.

*

Nils Christien kirja on eittämättä syvästi pessimistinen. Toisaalta ei ole vaikea – kuten edellä olevasta ilmeni – maalilla vieläkin pelottavampia skenaarioita. Olen kuitenkin vakuuttunut siitä, että tämäntyyppisiä tarvitaan, sillä ainoastaan siten pystymme pitämään ne loitolla. Tai Christietä lainatakseni: ”Jos haluamme paljastaa paholaisen, meidän

täytyy nähdä hänet yleisenä kategoriana ja sen perusteella ymmärtää, missä muodossa hän ilmaantuu seuraavan keran” (s. 180).

THOMAS ROSENBERG

NILS CHRISTIE
KOHTI VANKILEIRIEN SAARISTOA?
RIKOLLISUUDEN KONTROLI TEOLLISUUTENA
LÄNSIMAISSA
HELSINKI: HANKI JA JÄÄ, 1993
208 s.

VANGIN ELÄMÄN FILOSOFISET PERUSTEET

Ensireaktionä hämmästyks. Lukemani kirja on kuin huikean aurinkoinen kevättalven päivä, joka yhtä aikaa sokaisee ja pakottaa katsomaan tarkemmin. Lukemisprosessin seuraava vaihe synnyttää kysymysten rypään: minkälainen vanki hän oikein on, mikä on hänen koulutuksensa, miksi hän istuu linnassa, mikä hänen maailmassaan on nyrjähtänyt.

Vankeinhoito puhuttaa, herättää kritiikkiä ja saa median liikkeelle. Sanoissa vanki ja vankila maistuu yhteiskunnallinen kuona ja kertakaikkinen pahuus. Rikollisena ja vankina olemisen sisältää asioita, joita on äärimmäisen hankala hyväksyä. Vankeja ja vankiloita on vaikea tarkastella objektiivisesti, mukaan työntyvät aina tunteiden kaaos ja jähmettynyt asenne. Olennainen osa rikollisuuden kuviota on uhrin osa, josta vasta viime aikoina on alettu enemmän keskustella.

Jäsennellessäni Veijo Teittisen ”Vangin filosofian” kirjoittamia ajatuksia joudun vastak-

kain stereotyyppioideni ja vankeinhoidosta muodostamani yksipuolisen käsityksen kanssa. Kuvat rakentuvat osittain aikaisemmin luettuihin vankien itse kirjoittamiin elämäkerta-aineistoihin. Kirjojen henki on ollut hyvin lähellä ”maailma potkii” -mentaliteettia, joka versoo kylmästä ja epäoikeudenmukaisesta lapsuudesta. Vinoutunut persoonallisuus on altistanut koululintsaukselle, päihteille, pikkurikollisuudelle ja lopulta rankalle kriminaaliuralle. Syrjäytyneiden elämänkuvaukset ovat jo muodostamassa kirjallisuuteen oman genrensä, jossa sekoittuvat avainromaanin, minäkerronnan ja sosiaalidokumentoinnin ainekset.

Repaleisten olosuhteiden lisäksi monilla vangeilla on havaittu oppimisvaikeuksia, mitkä näkyvät lukiongelmoina ja mbd:n (nyk. neurologisen kehityksen erityisvaikeudet) kaltaisina oireina. ”Hyvä jos lukea ja kirjoittaa osaavat” on ilmeisesti useiden maallikoiden

sekä myös ammattiauttajienkin pinnallinen käsitys. Ja sitten putkahtaa ilmoille Teittisen kirja, jonka kielellinen ja rakenteellinen taso kertoo laajasta lukeneisuudesta ja yleisivistyksestä. Veijo Teittinen käyttää tekstissään luontevasti filosofian käsitteitä ja tuntee myös aatehistoriaa. Ennen muuta hän on taitava kirjoittaja. Teittisen kotijumalia ovat Sartre, Kant ja Kierkegaard, joilta hän on ammentanut materiaalia vangin olemuksen filosofiseen pohdintaan.

Mikä sitten on Teittisen kirjan ydin? Kirja ei ole vangiksi ajautumisen kausaalista tarkastelua, mutta se ei liioin ole sankari-/selviytymistarina Volvo Markkasen tyyliin. Teittinen ei myöskään punnitse omaa sielunmaisemaansa tunnepitoisesti. Hän karttaa mutu-vii-sastelua ja lähestyy vankina olemista, vankilaa ja vankeinhoitoa älyllisesti. Teksti on paikoin jopa liiankin mutkikasta ja suorastaan itseriittoista, mutta Teittinen kertoo myös